

УДК 657.6.001(477)

ПРОЦЕДУРИ АУДИТУ

ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАКТИКИ

ОЛЕКСАНДР РЕДЬКО,
доктор екон. наук,
професор, Національний центр
обліку та аудиту НАСОНА,

КАТЕРИНА РЕДЬКО,
канд. екон. наук, доцент

Загальний переклад тексту стандартів аудиту не розкриває сутності практичного застосування процедур аудиторської перевірки. На практиці плутають процедури і методи аудиту, що призводить до негативної оцінки роботи аудиторів при зовнішньому контролі якості. У статті зроблено спробу класифікації аудиторських процедур стосовно практики аудиту фінансової звітності.

Ключові слова: аудит, процедури перевірки, практика аудиту.

ПРОЦЕДУРА – це *взаємозалежна (або офіційно встановлена) послідовність (або порядок, або алгоритм) будь-яких дій, будь-якої діяльності.*

Особливо варто підкреслити *взаємозв'язок послідовності* дій. Аудиторська процедура спрямована насамперед на досягнення конкретної мети аудиторської послуги. Незалежно від виду аудиторських послуг або форм здійснення їх основними цілями є (*стосовно предмета послуги*) зниження ентропії інформації.

Іншими словами – це:

- зниження інформаційної невизначеності;
- отримання доказової бази для ідентифікації;
- формування доказової бази для професійного судження (думки);
- оцінки ступеня ризиків невиявлення суттєвих невідповідностей;
- оцінка результатів суттєвих невідповідностей;
- визначення сутності рекомендацій або прогнозів.

Природно, склад аудиторських процедур планується на відповідній стадії надання послуг і коригується залежно від поточних результатів роботи аудиторів. Однак це не означає зміни послідовності дій у рамках вибраної процедури.

У досліджених нами джерелах існує досить велика кількість класифікацій процедур аудиту – від адміністративних до організаційних. Ми ж зосередимося на *методичних процедурах*, застосування яких забезпечує досягнення цілей аудиторських послуг.

Більшість із процедур аудиту згадуються в Міжнародних стандартах ІФАС, прийнятих АПУ як національні. Інші процедури склалися безпосе-

редньо в аудиторській практиці.

Предметом процедур аудиту є інформація в різноманітній формі її існування. Аудитор повинен розуміти, яка з наявних у його арсеналі процедур щонайкраще підійде в кожному конкретному замовленні.

Вибір процедурного забезпечення виконання замовлення на аудиторські послуги – виняткове право самого аудитора. Регламентація застосування процедур в аудиті практично неможлива через багатоваріантність обставин замовлень на послуги.

Далі розглянемо такі *процедури аудиторської практики*: аналітичні процедури, запит, ідентифікацію, спостереження, оцінку, перевірку, підтвердження, перерахування, повторне виконання.

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ

Обов'язковість аналітичних процедур на різних стадіях аудиторської перевірки була встановлена Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів (АІСРА) і рекомендована Положенням із стандартів аудиту № 56 (SAS № 56). Відповідно до цього Положення аналітичні процедури націлені на оцінку фінансової інформації. Порівняння відбувається на основі вивчення ймовірнісних співвідношень між фінансовими та нефінансовими даними (у тому числі порівняння записаних значень із очікуваними, які визначив аудитор).

Слід зазначити, що при вирішенні деяких конкретних завдань аудиту або у випадках, коли залишки по рахунках невеликі, достовірні свідчення можна отримати за допомогою одних тільки аналітичних процедур. Тим більше вони звичайно обходяться

дешевше, ніж деталізовані процедури, орієнтовані на первинні документи і реєстри синтетичного та аналітичного обліку.

Однак, як правило, одного застосування аналітичних процедур недостатньо. І процедури, що надають «точну» інформацію, мають свої негативні сторони: аудитор може виявитися не настільки компетентним, щоб виявити недоліки, а клієнт, у свою чергу, може впливати на думку аудитора, надавши свідомо неправдиві відомості.

Аналітичні процедури як один із видів аудиторських процедур по суті складаються з **виявлення, аналізу й оцінки співвідношень між фінансово-економічними показниками діяльності економічного суб'єкта, який перевіряється**. Вони ґрунтуються на існуванні явного причинно-наслідкового зв'язку між аналізованими показниками.

Основна мета застосування аналітичних процедур полягає у виявленні наявності або відсутності незвичайних або неправильно відображених фактів і результатів господарської діяльності, що визначають області потенційного ризику й потребують особливої уваги аудитора.

Аналітичні процедури можуть виконуватися протягом усього процесу аудиту, що дає змогу підвищити його якість і скоротити витрати часу на проведення.

На *етапі планування аудиту* виконання аналітичних процедур сприяє розумінню діяльності економічного суб'єкта, що перевіряється, виявленню областей потенційних ризиків і більш точному визначенню ступеня аудиторського ризику.

При *формуванні загального плану (стратегії) і програми аудиту* застосування аналітичних процедур сприяє скороченню кількості й обсягу інших аудиторських процедур.

На *етапі безпосереднього проведення перевірки* аудитор може виконувати аналітичні процедури в поєднанні з іншими аудиторськими процедурами при дослідженні незвичайних відхилень показників бухгалтерської звітності економічного суб'єкта.

На *етапі завершення аудиту* аналітичні процедури застосовують для остаточної перевірки наявності у звітності суттєвих викривлень або інших фінансових проблем і можуть сприяти виявленню областей, у яких потрібне проведення додаткових аудиторських процедур.

Види аналітичних процедур мають досить широкий перелік:

1) порівняння фактичних показників бухгалтерської звітності із плановими (кошторисними, очіку-

ваними) показниками, визначеними господарюючим суб'єктом;

2) порівняння фактичних показників бухгалтерської звітності із прогнозними показниками, самостійно визначеними аудитором;

3) порівняння показників бухгалтерської звітності та пов'язаних з ними відносних коефіцієнтів звітного періоду з нормативними значеннями, які встановлює чинне законодавство або сам суб'єкт господарювання;

4) порівняння показників бухгалтерської звітності із середньогалузевими даними;

5) порівняння показників бухгалтерської звітності з небухгалтерськими даними (даними, що не входять до складу бухгалтерської звітності);

6) аналіз змін з плином часу показників бухгалтерської звітності та відносних коефіцієнтів, пов'язаних із ними;

7) інші види аналітичних процедур, у тому числі ті, які враховують індивідуальні особливості організаційної структури економічного суб'єкта, стосовно якого проводиться аудит;

8) оцінка кількості й якості отриманих даних на предмет їх достатності та відповідності для прийняття рішення за результатами перевірки.

Результатами виконання аналітичних процедур є виявлення аудитором наявності або відсутності незвичайних відхилень показників бухгалтерської звітності, необлікових показників діяльності господарюючого суб'єкта.

Застосування аналітичних процедур передбачає кілька етапів (рис. 1).

Аудитору особливо варто звернути увагу на достатність і відповідність доказів, отриманих для формування висновку – звіту, рекомендації, консультації (додатково див. МСА 330).

Відповідність – критерій якості зібраних аудитором доказів. Під **якістю доказів** можна розуміти найбільшу відповідність суті доказів меті й обставинам замовлення на аудиторську послугу.

Наприклад: Маємо мету – думка про повноту формування статутного капіталу учасника ринку цінних паперів. Загальний перелік учасників і опис розмірів їх внесків у статутний капітал має менший ступінь відповідності, ніж дані (по кожному учаснику) про вид внеску, його форму, дату внеску та загальний ступінь наповнення статутного капіталу відповідно до оголошення.

Або при огляді формування статутного капіталу акціонерного товариства дані про невідповідність чистих активів оголошеному розміру статутного

капіталу, хоча й важливі, проте менше відповідають цілям огляду, ніж дані про повноту формування капіталу.

Для того щоб визначити ступінь відповідності зібраних доказів, аудитору потрібно чітко розуміти, що він хоче отримати в результаті своїх професійних дій.

Достатність – критерій кількості зібраних доказів, який має встановлювати сам аудитор, орієнтуючись на мету замовлення, його обставини, особливості предмета перевірки та прийнятих його критеріїв. Критерій достатності може ставитися як до простої кількості доказів (наприклад, 5 або 8), так і до кількості джерел отримання доказів (наприклад, 3 або 4, або 30 відповідей від дебіторів; фактично отримані докази плюс відповідь на запит плюс два підтвердження; результати перевірки сальдо рахунків на кінець першого і четвертого кварталів або результати перевірки сальдо рахунків по кожному з 12 місяців року; сальдо всіх рахунків звітності або тільки сальдо рахунків капіталу, дебіторів і кредиторів).

І ще раз підкреслимо, що вибір критерію достатності й відповідності є результатом професійного судження безпосередньо аудитора. Це судження визначається обставинами і метою замовлення, ситуацією, що складається в процесі перевірки на самому об'єкті, змінами розмірів аудиторського ризику й

суттєвості, а також іншими чинниками практики аудиту.

Рішення про достатність і відповідність отриманих доказів має ґрунтуватися на впевненості аудитора, що ці докази, з одного боку, незаперечні, надійні й переконливі, а з іншого – дають змогу зробити саме той висновок, що й зробив аудитор. Ці критерії дають можливість для аудитора прийняти низку інших важливих рішень, наприклад: розширити обсяг перевірки чи ні; припинити або продовжити перевірку тощо. При цьому такі рішення (їх обґрунтованість) бажано задокументувати в робочих документах аудитора.

ЗАПИТ

Запит – це *процедура звернення аудитора для отримання необхідної йому інформації до обізнаних осіб* із числа управлінського персоналу замовника (об'єкта перевірки) або до третіх осіб поза об'єктом перевірки.

Основними цілями запиту є такі:

- підтвердження вже наявних доказів;
- отримання доказів, які іншим способом одержати неможливо;
- забезпечення більшого ступеня достатності отриманих доказів;
- отримання доказів про наміри управлінського персоналу.

Запити можна здійснювати як в усній, так і в письмовій формах. Відповіді на усні запити просто заносяться в робочу документацію. Письмові відповіді можуть оформлятися як додаток до робочих документів аудитора.

Процедура запиту має дві стадії – підготовчу та практичну.

На підготовчій стадії аудитору потрібно:

- легалізувати в договорі із замовником таку процедуру, як запит;
- попередити персонал замовника про можливість застосування запиту як аудиторської процедури;
- попередити персонал про відповідальність за інформацію по запиту;
- отримати опис системи управління;
- побудувати функціональну схему системи управління;
- позначити ключові (з погляду мети й предмета аудиту) фігури (посадові особи) у системі управління;
- упевнитися в компетентності посадових осіб у предметі інтересу аудитора.

На стадії практичного здійснення запиту треба:

- визначитися з формою запиту (усна, письмова);
- скласти перелік питань до кореспондента (посадової особи);
- зробити запит;
- задокументувати результати запиту.

Проведенню процедури запиту може передувати розпорядження керівництва замовника про обов'язковість відповідей персоналу на запити аудитора.

Іноді в аудиторській практиці процедура запиту ґрунтується на методах тестування персоналу замовника. Такий підхід, на нашу думку, має право на існування, однак ми рекомендуємо все-таки здійснювати конкретні запити по конкретному предмету (інформації), що вивчає аудитор. Це дає змогу, крім отримання додаткових доказів, оцінити також систему внутрішнього контролю замовника, виявити ознаки обману або помилки, оцінити ефективність менеджменту і його компетентність.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ

Ідентифікація – це процедура визначення сутності предмета аудиторської уваги в ході надання професійних послуг.

У процесі ідентифікації часто використовують такі методи, як порівняння, аналогія, моделювання.

Деякою мірою синонімами ідентифікації можуть бути терміни «визнання» або «визначення». Власне кажучи результатом ідентифікації є відповідь на запитання: «Що це?».

Предметом ідентифікації є:

1. Господарський факт (перехід права власності, виникнення зобов'язань щодо переходу права власності, припинення зобов'язань, використання активів тощо). *Наприклад:* це інвестиція чи аванс? Це погашення заборгованості чи інвестиція? Це власні засоби чи орендовані?

2. Господарська операція (безліч однорідних за своєю економічною і правовою сутністю господарських фактів). *Наприклад:* це відвантаження чи бартер? Це оплата за товар чи проплата за третіх осіб? Це легальна операція?

3. Інформація. *Наприклад:* це реальні дані? Це достовірна звітність? Цей документ має доказову і юридичну силу?

4. Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку.

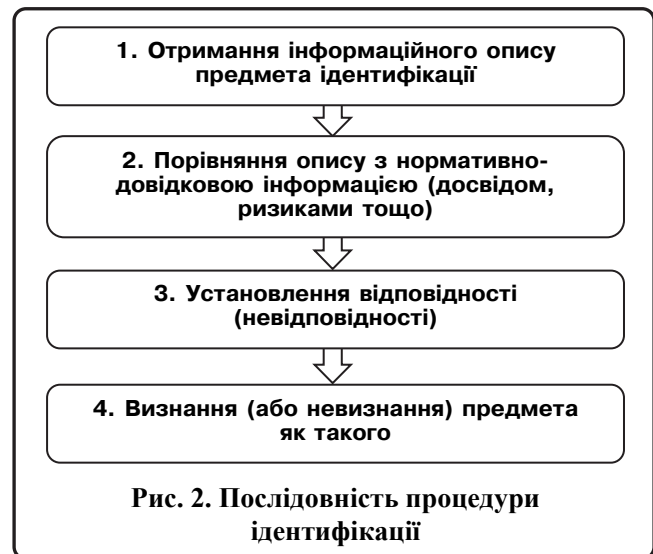
5. Наявність системи (управління, бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю або аудиту). *Наприклад:* це система внутрішнього аудиту чи тільки її окремі елементи? Це облікова політика чи опис прав і обов'язків бухгалтера?

6. Результат діяльності. *Наприклад:* це реальний результат? Він можливий у даних умовах бізнесу?

7. Результат дій посадових осіб. *Наприклад:* це рішення відповідає повноваженням? Це рішення суперечить законодавству? Це помилка посадової особи чи шахрайство?

В основу ідентифікації покладено актуалізовану нормативно-довідкову інформацію, особистий практичний досвід аудитора, критерії суттєвості відхилень, які допускаються, оцінки аудиторського ризику і ризиків викривлення тверджень звітності, класу операцій і сальдо рахунків бухгалтерського обліку.

Процедуру ідентифікації подано на рис. 2.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Спостереження – це фактичне вивчення безпосередньо аудитором (перегляд, спостереження, нагляд, огляд) процесу, процедур, які виконуються персоналом об'єкта аудиторських послуг.

Найпростішими прикладами спостереження є такі:

- спостереження за процесом завезення, розвантаження й складування товарів у місцях зберігання;
- спостереження за технологічним процесом виробництва продукції;
- спостереження за процедурами оформлення відрядження або списання (актування) втрат активом;
- спостереження за проведенням інвентаризації активів у місцях їх зберігання;
- огляд будівельного майданчика або споруджуваних (побудованих) будівель і споруд.

Основна мета процедури спостереження – виявлення наявності (або відсутності) суттєвих відхилень від установлених правил, норм, адміністративних рішень.

Результати спостереження мають швидше переконуючий характер і доповнюють достатність і відповідність доказової бази аудиторської думки. Спостереження може проводитися одночасно із процедурою ідентифікації.

Процедура спостереження дає змогу аудитору отримати більший ступінь упевненості й переконаності у власній думці щодо предмета надання послуг.

ОЦІНКА

Оцінка – це *процедура формування особистої думки аудитора* про цінність, значення, значущість будь-чого.

Процедуру оцінки не слід змішувати із присвоєнням вартісних характеристик будь-чого. Тобто використовуючи оцінку, аудитор вирішує для себе, чи важлива отримана інформація для формування професійного судження в контексті мети й обставин замовлення на аудиторські послуги.

Аудитор застосовує процедуру оцінки насамперед до таких предметів своєї професійної уваги:

- відповідність інформації про господарські факти їх економічній та правовій сутності;
- відповідність облікової політики практиці бізнесу;
- ризики аудиту;
- суттєві відхилення (невідповідності);
- законність дій, діяльності;
- достатність і відповідність доказів, зібраних аудитором.

ПЕРЕВІРКА

Відповідно до МСА 500 *перевірка припускає як вивчення записів, документів, так і безпосередню перевірку матеріальних активів.*

1. Перевірка записів і документів – це процедура безпосереднього візуального вивчення (розгляду, читання, ознайомлення) документальних носіїв інформації, створених як на об'єкті перевірки, так і третіми особами.

Перевірку зазвичай здійснюють за формою й суттю. *Перевірка за формою* передбачає вивчення формату документа (його структури) на предмет його відповідності встановленим вимогам. *Перевірка за суттю* припускає вивчення інформації, що міститься в документі, оцінку логіки даних, ідентифікацію даних як легітимних.

Перевірка записів припускає вивчення записів бухгалтерського обліку (кореспонденції рахунків, вивчення даних аналітичного та синтетичного обліку, аналіз даних звітності).

Перевірка може проводитися у вигляді безпосереднього вивчення даних, аналізу даних на достовірність (наприклад, таксування), зіставлення даних первинних облікових документів із записами в регістрах бухгалтерського обліку, підрахунок примірників документів і перевірка відповідності даних у всіх примірниках тощо.

Мета перевірки – переконатися у достовірності, своєчасності, повноті й адекватності інформаційного опису господарського факту або господарських операцій.

2. Перевірка матеріальних активів проводиться безпосередньо аудитором через огляд активів, огляд місць їх зберігання, умов утримання та використання.

Мета перевірки – переконатися у фактичній наявності активів, їх реальному існуванні, ідентифікувати активи за їх видом, призначенням та ін. Іноді безпосереднє ознайомлення з активами дає змогу аудитору знайти суттєві відхилення в їх обліковому відображенні, правильно перерахувати амортизацію, віднесену на валові витрати, визначити реальні розміри їх капіталізації.

Аудитору особливо варто ознайомитися з реальним місцезнаходженням і станом будівель, споруд, автотехніки, виробничого обладнання.

ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Підтвердження – це *особливий вид запиту, спрямований на підтвердження пояснень управлінського персоналу*. Такий запит направляється зазвичай до третіх осіб, компетентних у сутності такого запиту. **Предметом підтвердження** можуть бути:

- сальдо рахунків бухгалтерського обліку;
- умови комерційних договорів;
- відсутність (або наявність) секретних (прихованих) умов і угод;
- реальність відвантаження товарів (виконання робіт або надання послуг);
- цільова спрямованість фінансування (інвестування);
- залишки на рахунках у банках;
- позики і кредити (їх умови);
- право власності (наявність документів);
- активи в оренді та на відповідальному зберіганні в третіх осіб;
- придбані, але не отримані цінні папери тощо.

Докладніше процедура підтвердження розглянута в МСА 505 «Зовнішні підтвердження».

Підтвердження може мати формат прямого запитання або анкети. При цьому використовуються негативні й позитивні (або об'єднані) підтвердження. Позитивний запит респонденту припускає отримання від нього згоди із поданою аудитором інформацією або надання необхідної інформації. Негативне підтвердження припускає відповідь від респондента тільки у разі незгоди з інформацією, наданою аудитором.

Процедуру підтвердження в аудиті зазвичай застосовують при досить високому рівні аудиторського ризику і для більшої переконливості (достовірності) аудиторських доказів.

Процедури підтвердження такі:

1. Визначення предмета (інформації), що потребує підтвердження від третіх осіб.
2. Визначення переліку третіх осіб, відповіді від яких будуть покладені в основу підвищення достовірності доказів.
3. Формулювання запиту до третіх осіб. Бажано, щоб запит виходив від керівництва об'єкта перевірки із проханням відповісти аудиторам.
4. Контроль за розсиланням запитів і отриманням відповідей.
5. Оцінка результатів запитів (разом з іншими процедурами) щодо достатності й відповідності отриманих доказів.

ПЕРЕРАХУВАННЯ

Перерахунок – це *процедура перевірки арифметичної точності розрахунків*, записів, даних первинних облікових документів. Застосовується два варіанти перерахунку: так званий «прямий рахунок» і «зворотний рахунок». При «*прямому рахунку*»

над вихідними даними здійснюють арифметичні дії, власне кажучи сподіваючись повторити вже наявний результат. При «*зворотному рахунку*» провадять арифметичні процедури одержання з результату вихідних даних. *Наприклад: повторне множення кількості на ціну за одиницю товару має дати відповідну суму партії. Ділення суми на ціну одиниці товару має дати вихідну кількість.*

Перерахунок зазвичай застосовують для перевірки первинних облікових документів, перевірки розрахунку прибутку після оподаткування, норми амортизаційних відрахувань, розрахунків за комунальні послуги тощо.

ПОВТОРНЕ ВИКОНАННЯ

Повторне виконання – це не що інше, як *виконання певних дій*, які раніше вже виконувалися персоналом об'єкта перевірки.

Предметом повторного виконання можуть бути процедури внутрішнього контролю або внутрішнього аудиту, процедури, виконувані бухгалтерами (*наприклад, класифікація дебіторської заборгованості за строками її погашення*), *повторне незалежне складання балансу на основі даних аналітичного обліку та ін.*

Мета такої процедури – отримати підтвердження (виявити відхилення) раніше отриманого менеджментом результату (висновку, рішення), використовуючи такі самі вихідні дані. Одночасно з підтвердженням (непідтвердженням) результату проводиться також перевірка самої процедури (алгоритму) розрахунку.

Ця процедура має досить високий ступінь доказовості, особливо у разі виявлення невідповідностей, відхилень, обману або помилки.

На нашу думку, вибір процедури аудиту залежить як від компетенції та досвіду самого аудитора, так і від мети й обставин замовлення на аудиторські послуги. При цьому **вибір методів і процедур – право самого аудитора на власне професійне судження**. Однак таке судження обов'язково має бути аргументованим, обґрунтованим і задокументованим у робочих документах аудитора.

Общий перевод текста стандартов аудита не раскрывает сущности практического применения процедур аудиторской проверки. На практике путают процедуры и методы аудита, что приводит к негативной оценке работы аудиторов при внешнем контроле качества. В статье сделана попытка классификации аудиторских процедур применительно к практике аудита финансовой отчетности.

Ключевые слова: аудит, процедуры проверки, практика аудита.

The general translation of the auditing standards does not disclose the essence of the practical application of audit procedures. In practice, the procedures and methods of audit are confused what leads to a negative assessment of the auditors work under external quality control. The article made an attempt to classify the auditing procedures with regard to the practice of financial statements audit.